

УДК: 159.923-057.89

Формування духовних цінностей студента на основі моделі високодуховної особистості майбутнього правознавця

О.В. Шкіренко

Про формування та розвиток духовних цінностей особистості у процесі професійної підготовки не можна говорити безвідносно до конкретних умов, що можуть перешкоджати чи сприяти широкому утвердженню принципів моралі та духовності молоді. Сьогодні наше суспільство переживає загальнодержавну нестабільність, яка виявляється у вигляді політичних негараздів, економічної та політичної кризи, що охоплює всі сторони суспільного життя. Характерними рисами цих явищ у духовній сфері суспільства є падіння питомої ваги духовних цінностей, відмова від принципів моралі у житті людей.

У професійно-педагогічній роботі, оперуючи загальними категоріями соціального порядку, ми часто відсуваємо на другий план, а інколи просто забуваємо такі основні для людини поняття, як виконання свого морального обов'язку, совість, честь, чесність, порядність, милосердя, шляхетність, добро, уміння поставити себе на місце іншого. Без подібних морально-духовних підвалин не може нормально існувати і розвиватися суспільство.

Людина лише в тому випадку гідна свого покликання, коли вона не може байдуже ставитись до добра і зла, коли вона сумлінно виконує свої обов'язки, надійно робить свою справу. Все це стосується нашої молоді - майбутніх професіоналів.

Як зазначає академік І. А. Зязюн, «духовна еліта визначається передусім тим, що відшуковує нові моральні ідеали, шляхи відтворення великого суспільства, нові, більш досконалі, достойні засоби єднання людей, більш високі цілі» [6, 33]. Духовність зміцнює єдність усього суспільства, забезпечує подолання труднощів на шляху його розвитку.

Питання вивчення та формування духовного світу особистості знайшли

відображення в дослідженнях В.В.Анненкова, І.Д.Беха, М.Й.Боришевського, І.А.Зязюна, Е.О.Помиткіна, В.В.Рибалки, О.В.Сухомлинської, Ж.М.Юзвак та інших дослідників.

Незважаючи на активізацію наукового інтересу до проблеми духовного становлення молоді, потреба в розробці сучасних засобів розвитку духовних цінностей студентів у вищих навчальних закладах не втрачає актуальності. Ця проблема має соціальний характер, оскільки пов'язана з таким поняттям, як формування особистості. Вона вимагає поглибленого вивчення та психолого-педагогічного обґрунтування.

Мета статті полягає у висвітленні уявлень про формування духовних цінностей майбутнього професіонала та у розробці моделі особистості високодуховного правознавця.

Розглядаючи індивідуально-психологічні характеристики особистості студента, звернемось до визначення особистості, яке дав вітчизняний дослідник, професор В.В. Рибалка. Він стверджує, що «особистість – це суб'єкт свідомої продуктивної діяльності та суспільної поведінки, індивід із соціально обумовленою системою психічних властивостей, що формується та виявляється у діяльності, спілкуванні та опосередковує, регулює взаємодію людини з навколишнім світом» [8, 25].

На етапі зрілої юності виникає нова соціальна ситуація розвитку, центром якої є перехід до самостійного життя (початок професійного становлення, реалізації життєвих планів). Продовжується інтенсивний розвиток самосвідомості, молоді люди самовизначаються в системі моральних та духовних цінностей, принципів, норм і правил поведінки, усвідомлюють особисту соціальну відповідальність.

У психологічній літературі з проблем юності (праці Е. Еріксона, Е. Шпрангера, І. Кона, В. Слободчикова) простежуються різні підходи до з'ясування вікових меж, основних суперечностей і новоутворень цього віку. Більшість дослідників обмежує зрілу юність періодом від 18 до 20 років.

Складна структура потреб, мотивів, інтересів, цілей, світогляду,

ідеалів, переконань, що складають спрямованість особистості і виявляють її ставлення до об'єктивної дійсності, і слугує соціально-психологічним та соціально-педагогічним базисом процесу формування ціннісних орієнтацій особистості [1, 13].

У цьому віці молода людина мусить самостійно приймати та реалізовувати рішення, розробляти життєві плани, будувати власне життя. Вона переходить від пізнання світу до його перетворення, починає активно самоутверджуватись у професійній діяльності. Вибір професії та навчання у вищій школі свідчать про професійне самовизначення людини. Це дуже непростий і важливий етап, оскільки від правильного вибору професії залежить майбутнє людини, її самореалізація, задоволеність життям. Професійне самовизначення відбувається з урахуванням життєвих цінностей особистості [9, 258].

Професійна діяльність базується на специфічній системі знань як теоретичного, так і практичного характеру, на критеріях успішного розв'язання проблем, системі етичних принципів і цінностей, які регулюють відносини з колегами та різними інстанціями. Вона невід'ємна від гуманістичних, та демократичних ідеалів, тому її цінності ґрунтуються на повазі до людини, її гідності. Соціальне замовлення на фахівця вимагає від нього високої загальної та професійної культури, розвинутого почуття відповідальності, здатності до самооцінки та саморозвитку, вміння контролювати свої стосунки з людьми.

Формування духовних цінностей особистості студента – це важливий напрямок вдосконалення психолого-педагогічного процесу професійного навчання, що створює умови для того, щоб кожен фахівець мав активну життєву позицію, відданість обов'язку, сміливість, рішучість, відповідальність, порядність і чесність у стосунках між людьми, найвище розуміння соціальної значущості своєї діяльності у будь-яких ситуаціях.

Перехід до дорослості в людському суспільстві передбачає залучення особистості до оволодіння системою знань, норм і навичок, завдяки яким

індивід може виконувати суспільні функції, нести соціальну відповідальність та створювати матеріальні та духовні цінності.

Український психолог Е.О.Помиткин зазначає, що духовні цінності - це вершинні досягнення людства і окремих його представників, що являють собою цілеорієнтуючі ідеали для прогресивного розвитку особистості і цивілізації в цілому. Психолого-педагогічні аспекти духовних цінностей - це особистісні якості високодуховної людини, які спонукають, регулюють високодуховні вчинки, поведінку, є предметом її розвитку і саморозвитку, підготовки до нових вершинних досягнень - як суб'єктивних, для себе, так і об'єктивних, для людства [7, 26-27].

Конкретизуючи духовні цінності, С. Гроф включає до їх складу етичні, естетичні, героїчні, гуманістичні та альтруїстичні [4, 42].

Згідно з поглядами німецького психолога Е.Шпрангера, "люди відрізняються не темпераментом, не конституцією і поведінкою, а цінностями духовної орієнтації людини" [5, 71]. У зв'язку з цим Е.Шпрангер відокремлює 6 типів людини: теоретична людина; економічна людина; естетична людина; соціальна людина; політична людина; релігійна людина.

Психічний розвиток людини розуміється психологом як "структура духовних цінностей, що якісно змінюється" [5, 81]. На думку Е.Шпрангера ціннісна орієнтація людини має здійснюватися шляхом включення суб'єкта у пізнання світу.

Як зазначив академік І.Д. Бех, «одним із основних факторів формування особистісних цінностей вважається свідомо інтелектуальна робота людини по все більш глибокому і широкому відображенню дійсності, а не внутрішньо-спонтанне розгортання визначених динамічних тенденцій» [2, 18].

Суб'єкт з розвиненою ціннісною системою є дійовим носієм моральних норм, на якого можна покластися іншій людині при розв'язанні власних духовно-практичних проблем, оскільки така особистість знає, що є загальнозначущим, усталеним, вічним, а що – марнотним.

Світоглядні уявлення про проблему людини у світі та про світ у людині зводяться до думки, що таким є ставлення безкорисної і дійової любові людини до людини, коли кожна людина розглядається іншою не як засіб, а як мета. Любов і є вихідною цінністю для розгортання морально-відповідального життя людини [2, 19-21]. «Любов довготерпить, любов милосердствує, не задрить, любов не величається, не надимається, не поводить нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить. Ніколи любов не перестає»- написано в Біблії [3, 1417].

У своєму дисертаційному дослідженні Е.О.Помиткин зазначає, що психологічний механізм формування духовних цінностей ми можемо розглядати як низку психічних процесів особистості - від формування високодуховних потреб і мотивів у сфері спрямованості, пошуку та засвоєння відповідної духовно значущої інформації - до формування задумів, цілей, планів, програм високодуховної діяльності, поведінки, дій і вчинків й отримання відповідних результатів з емоційно-почуттєвим закріпленням духовних досягнень у зовнішньому плані та перетвореннях особистості (зміна ставлень, самооцінки, досвіду тощо).

Ці процеси діяльності регулюються певною сукупністю якостей високодуховної особистості. Завдяки цьому відбувається розвиток якостей високодуховної особистості за всіма її підструктурами, формування готовності до наступних високоморальних, пізнавальних і творчих дій. В роботах Л.І.Божовича, Г.С.Костюка, О.М.Леонтьєва, В.В.Давидова вказується, що характерною ознакою особистості є не засвоєння, а продукування цінностей, що мають загальнолюдське значення (в тому числі духовних).

Враховуючи те, що духовні цінності є вершинними цінностями людства, доцільно вважати, що саме на особистісному рівні можливе продукування духовних цінностей. При цьому слід враховувати, що духовні

цінності спочатку продукуються на суб'єктивному рівні особистості, поступово зростаючи за своїм значенням і, кінець кінцем, досягаючи об'єктивного загальнолюдського значення.

Під «*формуванням*» духовних цінностей розуміється не примусовий зовнішній вплив на особистість, а створення умов для її саморозвитку, самовдосконалення, залучення студентів до духовно спрямованої навчально-виховної та перетворюючої діяльності духовної спрямованості. Завдяки цьому процесу, сформовані духовні цінності інтериоризуються в особистісні якості студентів і мають знаходити прояв у вчинках, поведінці та діяльності молоді.

Об'єктивно існуюча система духовних цінностей має стати змістовно-психологічною основою духовного становлення особистості студента як суб'єкта духовно спрямованої діяльності та поведінки. Духовні цінності у психолого-педагогічному плані є особистісним надбанням і мають розглядатись як якості особистості, що регулюють його діяльність та поведінку [7, 27-29].

Розробка моделі особистості високодуховного правознавця, згідно з завданнями нашого дослідження, здійснюється шляхом конкретизації та диференціації якостей, функцій та процесів, що наведені у загальній психологічній структурі відповідно до професійних здібностей та духовних ознак особистості.

В основу побудови моделі *високодуховної особистості майбутнього правознавця як еталонної* нами покладена ідея послідовного підвищення особистісного саморозвиваючого професійного та духовного потенціалів майбутнього працівника юриспруденції під час вирішення повсякденних задач протягом навчання в вищій школі. Такий потенціал розглядається як фундамент його подальшої самореалізації.

У моделі *високодуховної особистості майбутнього правознавця* ми виділяємо сім основних підструктур:

- 1) *спілкування* - здатність до міжособистісного спілкування на

належному рівні;

2) *спрямованість* - здатність особистості до духовно-спрямованого самостійного пошуку;

3) *характер* - як цілісність і гармонійність певних рис особистості в досягненні поставленої мети;

4) *самосвідомість* – як головний, рефлексивний стрижень особистості;

5) *досвід* - як стійка компетентність особистості, здатність творчо підходити до життя у Всесвіті;

6) *інтелект, розумова сфера* - як соціальна і творча пізнавальна спроможність особистості;

7) *психофізіологія* - як сталі індивідуально-типологічні можливості особистості.

Наведемо більш докладно класифікацію якостей і здібностей майбутнього працівника юриспруденції, що підлягають розвитку:

I. *Спілкування та міжособистісна взаємодія:*

- 1) почуття поваги, коректне, тактовне ставлення до співрозмовників;
- 2) прояв співчуття, емпатії у процесі спілкування;
- 3) уміння логічно і точно висловлювати свої думки;
- 4) здатність об'єктивно, різнобічно сприймати особистість іншої людини без недооцінки або переоцінки її якостей;
- 5) здатність правильно розуміти іншу людину, з'ясовувати чинники поведінки, входити в її становище;
- 6) здатність до систематизації фактів, знань, до ведення нотаток, оформлення юридичних документів та протоколів;
- 7) здатність створювати і підтримувати у колективі атмосферу поваги, порозуміння, творчої співпраці;
- 8) здатність впливати на співрозмовника, переконувати його у правильності власних уявлень;

9) здатність до співпереживання.

II. Спрямованість особистості майбутнього правознавця:

- 1) ставлення до закону як до вищої соціальної цінності;
- 2) установки на використання законних і цивілізованих способів рішення професійних задач;
- 3) зважене ставлення до труднощів професії;
- 4) цілеспрямоване освоєння системи знань, практичних навичок і умінь в діяльності правознавця;
- 5) бажання вивчати закони, досвід правознавців інших країн;
- 6) інтерес до духовних цінностей, до моральних засад життя людей;
- 7) бажання приносити добро, користь світу, країні, людству, ближнім своєю роботою;
- 8) прагнення до участі у заходах, що спрямовані на покращення екологічного стану природи;
- 9) готовність до ризику в ім'я справедливості та істини;
- 10) бажання сприймати та створювати прекрасне.

III. Характер:

- 1) відповідальність перед людьми та власною совістю;
- 2) чесність;
- 3) цілеспрямованість;
- 4) відвертість у стосунках з людьми;
- 5) старанність, сумління, надійність;
- 6) вимогливість;
- 7) доброзичливість;
- 8) ввічливість, тактовність;
- 9) вірність;
- 10) оптимістичність;
- 11) вимогливість до себе;
- 12) дисциплінованість, організованість, акуратність при виконанні різноманітних справ.

IV. Самосвідомість:

- 1) здатність до адекватного самоусвідомлення себе;
- 2) здатність до усвідомлення залежності між власними якостями та життєвими успіхами або невдачами;
- 3) потреба у самопізнанні;
- 4) здатність до аналізу ціннісної спрямованості своїх думок, слів та вчинків, їх співставлення з ідеалом;
- 5) здатність до самоорганізації духовно-моральної практики і діяльності;
- 6) здатність до самооцінки, саморозвитку, самовдосконалення;
- 7) здатність об'єктивно оцінювати себе, спиратись на наявні власні сили і на цій основі досягати помітних результатів у діяльності правознавця;
- 8) здатність до мобілізації усіх своїх ресурсів на виконання важкої та, можливо, іноді не дуже цікавої, але необхідної роботи, яка потребує часу та сил;
- 9) здатність розробляти реальні плани, програму самовиховання своєї особистості на тривалий період;
- 10) здатність ефективно виконувати намічену програму самовиховання, контролювати хід її реалізації.

V. Досвід:

- 1) здатність до постійного розвитку творчого, духовного, професійного досвіду;
- 2) стійке бажання отримувати знання, розвивати відповідні вміння, навички роботи правознавця;
- 3) здатність швидко набувати додаткової компетентності з метою розв'язання важливої та складної проблеми.

VI. Інтелект, розумова сфера:

- 1) логічне мислення;
- 2) цілісність, системність мислення;
- 3) інтерес до закономірностей і законів різних країн, законів зовнішнього і внутрішнього світу;

- 4) здатність до бачення взаємозв'язків подій;
- 5) здатність до аналізу проблем, ситуацій, подій життя, власної поведінки та поведінки інших людей;
- 6) здатність до творчого синтезу, до поєднання різних точок зору, поглядів;
- 7) здатність відокремлювати головне від другорядного;
- 8) оригінальність, нестандартність інтелекту;
- 9) установка на запам'ятовування необхідних фактів та інформації;
- 10) здатність до тривалого збереження та оперативної актуалізації у пам'яті необхідної інформації у потрібний момент.

VII. Психофізіологічні якості:

- 1) швидкість і адекватність орієнтовних реакцій;
- 2) чутливість та витривалість (енергійність за В.М.Русаловим);
- 3) рефлексорні реакції (за І.П. Павловим), які сприяють швидкому формуванню стійких установок, мотивів творчої пізнавальної діяльності та поведінки.
- 4) пластичність нервової системи;
- 5) сила і працездатність нервової системи;
- 6) емоційність.

Роблячи підсумок вищезазначеного матеріалу, приходимо до висновку, що модель особистості майбутнього правознавця може бути своєрідним еталоном якостей, здібностей та нахилів, на формування яких має бути спрямований виховний вплив педагогічного процесу в умовах вищого навчального закладу.

Дана класифікація утворює концептуальну основу організації діяльності викладачів і кураторів вищих навчальних заходів з виховання високодуховних працівників юриспруденції. У процесі педагогічної роботи викладач і куратори груп мають розглядати особистість кожного студента і колектив групи в цілому через представлену структуру, як етальонну. При цьому індивідуальність кожного студента буде проявлятися у переважному

розвитку окремих підструктур і представлених у них якостей. Такий підхід дозволяє бачити не окремі риси, здібності особистості, а їх безпосередній зв'язок та взаємовплив, що особливо важливо для прогностичного напрямку роботи вищої школи.

Усе викладене вище засвідчує, що формування духовних цінностей майбутнього професіонала – це важливий напрямок вдосконалення психолого-педагогічного процесу, що створює умови для того, щоб кожен фахівець мав активну життєву позицію, урівноваженість, професійне товариство, відповідальність, найвище розуміння соціальної значущості своєї діяльності на шляху розбудови нашої Батьківщини.

Подальші дослідження в цьому руслі мають бути спрямовані на розробку психолого-педагогічного інструментарію формування духовних цінностей молоді та ділових якостей майбутніх професіоналів у процесі навчання в вищих закладах освіти з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик особистості студента.

Список літератури:

1. *Анненков В.П.* Особливості формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді в умовах промислово-економічного коледжу. Монографія / Київ: 1998. - 137с.
2. *Бех І.Д.* Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібник. - К.: ІЗМН, 1998. - 204 с.
3. *Біблія.* - К.: УБТ, 1988. - 1523 с.
4. *Гроф Станіслав.* Духовный кризис: Статьи и исследования. – М., 1995. – 255 с.
5. *Зейгарник Б. В.* Теории личности в зарубежной психологии. М., Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 128 с.

6. Зязюн І. А. Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадянськість / Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Збірник наукових праць. /За редакцією Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. - Вип. 1(5). - Харків: НТУ «ХПІ», 2003. – С. 32-41.
7. Помиткін Е. О. Формування духовних цінностей старшокласників у діяльності шкільної психологічної служби. Дис...кандидата психологічних наук. - 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія. - ІПППО АПН України-1998, 146 с.
8. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: Монографія / За ред. І.О. Балла – К.:ІПППО АПН України, 1998. – 160 с.
9. Савчин М. В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник.- К.:Академвидав, 2005. — 300 с.

Шкіренко О.В.

У статті розглянуто проблему формування духовних цінностей особистості студента-правознавця як майбутнього професіонала

Ключові слова: *особистість студента, формування духовних цінностей*

Shkirenko O.V.

The article deals with the problem of formation of spiritual values of a law-student personality as a future professional

Key words: *a student personality, formation of spiritual values*